

HASAN GÜLER • Patron Baba ve İşçileri

HASAN GÜLER 1978 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden 1999-2000 öğretim yılında "Sosyal Antropoloji Bölümü'ne Devam Eden Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Profili" adlı lisans tezi ile mezun oldu. 2003 yılında girdiği, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde yer alan, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropoloji yüksek lisans programını, "Humeyni Sonrası İran Sinemasında Kadın" adlı tezi ile bitirdi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki doktoraşım "Endüstriyel Paternalizm Üzerinden Sanayileşme: Çanakkale İli Çan İlçesi Örneği" başlıklı tez çalışması ile tamamladı. Halen Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

İletişim Yayınları 2052 • Araştırma-İnceleme Dizisi 343

ISBN-13: 978-975-05-1623-8

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ayla Karadağ

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HASAN GÜLER

Patron Baba ve İşçileri

İşçi Sınıfı, Köylülük
ve Paternalizm

Handan'a...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
Araştırmanın yöntemi	15
Alan araştırmasının yöntem ve tekniği	17
Türkiye’de oluşan sosyal değişme literatürüne toplu bir bakış	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	29
Endüstriyel paternalizm: Yerel iktidarın bir veçhesi olarak “paternalist-ağalık” rejimi	30
İktidar alanı olarak fabrikalar	33
Amerikanvari “şirket kasabası” Pullman’dan Çan kasabasına paternalizm örnekleri	37
1980 sonrası “sanayisizleşme” tartışmalarının gölgesinde yeni paternalizm	42
İKİNCİ BÖLÜM	
ÇAN İLÇESİNİN KURULUŞU, SERAMİK FABRİKASININ AÇILIŞI VE KASABAYA GÖÇ	51
Kuruluşundan 1945’e kadar Çan	51
1945 sonrası Çan	59

1957 Seramik Fabrikası'nın kuruluşu	71
Çan'ın göç mekânına dönüşmesi ve devletin kasabasından İbrahim Bodur'un kasabasına geçiş: 1960'lar	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİYEL PATERNALİZMİN ŞAFAĞINDA ÇAN'DAKİ EMEK PİYASASININ OLUŞUMU (1960-1980).....	103
Patronla işçilerin ilk kavgası ve işçi sınıfının başlamadan biten umutları: 1965 büyük grevi	123
Grev süresince endüstriyel paternalist anlayışın güçlenmesi ve "itaatkâr" öznenin oluşumu	132
Grev sonrası Çan: 1970-1980	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİYEL PATERNALİZMİN YENİ BOYUTU: TAŞERONLAŞMAYA GEÇİŞ VE EMEĞİN ESNEKLEŞMESİ (1987-2010)	151
1990'lar: Fabrikaya tutunmak	175
Çan rüyasının geleceği	179

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	197
EKLER	205
EK 1 Araştırma Günlüğünden	207
EK 2 Çalışma İçinde En Çok Alıntı Yapılan Konuşmacıların Profili	217
EK 3 Örnek Mülakat	221
EK 4 Fotoğraflar	247
KAYNAKÇA	259
YER ADLARI DİZİNİ	267
KAVRAM DİZİNİ	269

KISALTMALAR

AMMU	Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DISK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
KIT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MGK	Milli Güvenlik Kurumu
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OSTİM	Organize Sanayi ve Ticaret Merkezi
TISK	Türkiye İşverenler Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKONFED	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı kapsamında hazırladığım ve 17 Haziran 2011 tarihinde kabul edilen “Endüstriyel Paternalizm Üzerinden Sanayileşme: Çanakkale İli Çan İlçesi Örneği” adlı tezimin gözen geçirilmiş ve değiştirilmiş halidir. Böylesi bir çalışmanın ortaya çıkması kolektif bir emek sayesinde olmuştur. Eğitim hayatım boyunca bana yol gösteren, bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktan çekinmeyen hocalarıma katkısını her zaman yanımda hissettim. Onların yol arkadaşlığı sayesinde böylesi bir çalışmanın üstesinden gelinebilmiştir.

Öncelikle değerli katkıları ve yapıcı eleştirileri ile çalışmanın tamamlanmasında pay sahibi olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Derya Fırat’a teşekkürü borç bilirim. Tez izleme jüri üyeliği boyunca saha çalışmasının önemini vurgulayan ve beni bu noktada cesaretlendiren ve yazdıklarımı okuyarak düzeltme nezaketi gösteren Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Şentürk’ün katkılarından dolayı teşekkür ederim. Sahada deneyim kazanmamda yardımcı olan, cesaret veren desteği ve bu çalışmanın düşünsel kökenlerini borçlu olduğum Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan’a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca, bir sempozyum vesilesi ile tanıştığım ve tezimi okuduktan sonra “endüstriyel paternalizm”

kavramına dikkatimi çeken ve kavramsal çerçeve konusunda beni rahatlatan Yrd. Doç. Dr. Hakan Koçak'a ve aynı sempozyumda katkılarını benden esirgemeyen ve doğru yolda olduğumu hatırlatarak bana cesaret veren, Prof. Dr. Ayşe Durakbaşı'ya, Prof. Dr. Neşe Özgen'e ve Prof. Dr. İzzettin Önder'e sonsuz teşekkürler.

Tezin hazırlanması sırasında teknolojik desteği ve eleştirileri ile yardımcı olan kadim dostum Fatih Erol'a çok teşekkür ederim. Doktora tezimin kitaplaştırılma aşamasında yaptığı katkılardan dolayı Tanıl Bora'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Saha çalışması sırasında, kalplerini bana açan, ilçelerinde kaldığım süre boyunca misafirperverliklerini esirgemeyen ve özel yaşamlarını bizlerle paylaşan Çan İlçesi sakinlerine yürekten teşekkür ederim. Son olarak bugünlere gelmemde büyük rol sahibi olan ve varlığımı borçlu olduğum aileme ne kadar teşekkür etsem azdır...

GİRİŞ

Bu çalışmanın ilgi alanını bir fabrika oluşturmaktadır. Elimizdeki şamdanı “fabrikaya” tutarak karanlıkta bırakıldığına inandığımız fabrikayı tekrar sosyal bilimlerin içine çekmeyi hedeflemekteyiz. Bunu yaparken fabrika etrafında şekillenen toplumsal sınıflar, yerel iktidar odakları ve sanayileşme gibi kavramları Türkiye özelinde bir örnek olay aracılığıyla tartışmayı planlamaktayız. Aragon’un *Paris Pasajları* için kaleme aldığı “Pasajlar insan akvaryumu, yani içinde bugüne ait bilmecelerin çözüldüğü, düne ait bir kalıntı” sözlerinin günümüzdeki mekânı fabrikalardır. Sanayi sonrası tartışmaların yoğun bir şekilde yapılıyor olması yüzünden “düne ait bir kalıntı” muamelesi gören ve bu yüzden akademik ilgiden uzaklaşan fabrika, aslında bugünün paradigmasının anlaşılacağı yerdir.

Aydınlanma felsefesine yaslanan modernleşmenin tezahürlerinden biri ulus-devletler ise diğeri hiç kuşkusuz fabrikadır. Özellikle “çevre” ülkeler açısından bakıldığında fabrika, çevre ülkelerin gelişmiş merkezi yakalamak için giriştiği kalkınma stratejilerinde önemli bir yere sahiptir. Geleneksel yapının parçalanması ve muasır medeniyetin bir parçası olmaya geçen süreç sanayileşmeden ve onun tezahürü olan fabrikadan geçtiği inancı çevre ülkelerin ortak ülküsü olmuştur. Bu bağlam-

da Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde devlet eli ile başlayan sanayileşme, “taşra”nın dönüştürülmesindeki en etkin araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’deki sanayileşme süreci üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında genellikle devlet kuruluşları akla gelmektedir. Bu bakışa eşlik eden ekonomik ve siyasal liberal söylemin, devlet deneyimini eleştirirken özel sektörü konu dışında bırakan bir yöntem izlediğini söyleyebiliriz. 1950’lerle birlikte sanayinin çarklarının başına devletin yanında yerli işadamlarının da geçtiğini görmekteyiz. Biz de bu kitabın sınırları içinde, 1957 yılında temeli atılan ve 1960’ta üretime geçerek Çan ilçesinin büyümesinde birincil öneme sahip “Çanakkale Seramik Fabrikası”nı merkeze alan saha araştırması ile kırsalın dönüşümünde ve Türkiye’nin erken dönem sanayileşmesinde özel kesimin rolünü anlatmayı planlamaktayız. Bu dönüşüm sürecini anlatırken anahtar kavramımız “endüstriyel paternalizm” olacaktır.

Endüstriyel paternalizm, 19. yüzyılın sonlarında kapitalizmin gelişmesine koşut olarak özellikle sanayi kasabalarında ortaya çıkan bir otorite biçimidir. Kısaca aile içindeki baba iktidarının meşruluğuna yaslanarak, fabrika aracılığı ile toplumsal yaşam üzerinde tahakküm kuran “patron-baba”nın simgesel ifadesidir. Biz de bu kavramı kullanarak, “Çanakkale Seramik Fabrikası”nın, Çan kasabasında yarattığı dönüşümü irdeleyeceğiz. Bunu iki eksende tartışmayı düşünmekteyiz: Birincisi, 1980 öncesi ithal ikamesi döneminde, endüstriyel paternalizm şemsiyesi altında Çan’daki köylülükten işçiliğe geçiş süreci ve fabrikanın iktidarını anlatmak. İkincisi ise, 1980 sonrası sanayinin görece önemini yitirdiği bir dönemde, geleneksel sanayinin otorite biçimi olan endüstriyel paternalizmin nasıl sürekliliğini koruduğunu ve taşeronlaşmanın etkisi altındaki “işçileşmiş köylülerin” durumunu açıklamayı planlıyoruz.

Bu bağlamda çalışma içinde iki temel iddiamız olacak. İlki, Çan Seramik Fabrikası örneğinden yola çıkarak, endüstriyel paternalizmin sanayinin güçlü olduğu dönemlerin olduğu kadar günümüzün gittikçe kualsızlaşan emek piyasasında hâlâ

geçerli bir iktidar biçimi olduğudur. Diğeri ise, geç kapitalistleşen ülkelerdeki emek dönüşümünü anlatırken bir ara kategori olarak kullanılan “işçileşmiş köylü” yapısının, kırsal ile mekânsal bağın güçlü olduğu yerlerde ortadan kalkmadığı aksine hayata tutunmada stratejik bir öneme sahip olduğudur.

Yaptığımız saha araştırmasına dayanarak Türkiye genelinde özel sektörün aktör olduğu sanayileşme sürecinin, Çan Seramik Fabrikası'na benzer bir duruma yol açtığını söylemek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Fakat çalışmamızın kalkınma paradigmasının ulus ölçeğinde yerele kaydığı bu dönemde, yereldeki dönüşümün nasıl bir seyir izleyeceğinin anlaşılması bakımından bir kapı açabileceğine inanıyoruz.

Araştırmanın yöntemi

Saha araştırmalarının cevaplaması gereken ilk soru, o alanı neden seçtiğinin açıklanmasına ilişkindir. Neden “Çanakkale'nin Çan ilçesi?” sorusunun yanıtı aynı zamanda akademik serüvenimizin de yanıtı olacaktır. Lisans eğitimimi Sosyal Antropoloji gibi Türkiye için yeni olmasa da adı ve ne işe yaradığı konusunda çoğunluğun bilgisinin olmadığı bir bölümde tamamladım. Hatta o kadar “ilginç” bir bölüm ki bir arkadaş toplantısında, ziyaretimize gelen komşunun eşini heyecanlı bir şekilde çağırarak beni göstererek “hanım bak ne okuyormuş?” dedirtecek kadar şaşırdıkları bir bölüm. Lisans formasyonum sırasında teorik eğitimin dışında alan araştırmasının nasıl yapılacağı konusunda pratik bir eğitim alarak mezun oldum. Antropoloji geleneği içinde saha çalışmasına verilen önem ve “bilinmezliğin keşfi”nin yarattığı heyecan duygusu ile sahaya dönük çalışmaların içinde olmaya özen göstermeye çalıştım. Yüksek lisans eğitimim sırasında danışman hocamın “Türkiye Bilimler Akademisi” (TÜBA) ile ortak olarak yürüttüğü Çanakkale bölgesinin kültür envanterini çıkarmaya yönelik saha çalışmasına dahil olmam benim için bulunmaz bir fırsattı.

Çalışmanın benim açımdan oldukça öğretici iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi saha çalışmasına başlamadan önce şe-

hirde yapılan araştırma stratejileri ve soyutlamaların sahada geçersizleşebileceği ve ikincisi malzemesi insan olan her çalışmanın yeni bir öğrenme sürecinin başlangıcı olduğudur. Alan araştırması halıcılık eksenli bir kültür envanteri çıkarmaya yönelikken, Seramik Fabrikası'nın varlığından dolayı alan çalışmasının ikinci gününde katile başkanı hocamız, var olan araştırma stratejisini değiştirerek köylülerin işçileşme sürecini ön plana alan bir örnekleme yönelerek çalışmamızın bu doğrultuda tamamlanmasını sağladı. Yani kervanı yolda düzdük. Hocamız Şebnem Gülfidan'ın bu yerinde gözlemi ve araştırmayı sahada tekrar formüle etmesi ile alan çalışması çok farklı bir yöne kaymıştır. Bu yönde benim bu alan çalışmasını yapmaya iten yolu açmıştır. Ben de bu çalışma ile hocamızın “işçileşen köylüler” üzerine yaptığı çalışmayı daha da derinleştirmek ve çalışmanın örneklemini köyden kasabanın merkezine kaydırarak bu sürecin nasıl yaşandığını ortaya koymaya çalışacağım.

“Neden Çan?” sorusuna tekrar döndüğümüzde Çan, küçük bir kasabadan Çanakkale Seramik Fabrikası'nın etkisi ile büyüyen ve çevre ülkeler bağlamında tartışılan “işçileşmiş köylüler” kategorisine uygun bir mekân oluşturmaktadır. Ayrıca güçlü bir yerel ailenin sahibi olduğu Seramik Fabrikası'nın taşrayı dönüştürme biçimi ile erken cumhuriyet döneminde ilk örneklerini gördüğümüz devlet teşekkülü fabrikaların arasındaki farkların ve benzerliklerin gözlemlenmesi bakımından da Çan ilçesi önemli bir yerde durmaktadır. Bu özelliklerine rağmen Çan'da bulunan Seramik Fabrikası ve Çan akademik bir çalışmaya konu olmamıştır.

Ulaşabildiğimiz kadarı ile Çan'daki seramik fabrikası üzerine İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden Hacer Güçlü'nün lisans mezuniyet tezi olan 1970 tarihli “Çanakkale Seramik Fabrikaları” adlı 59 kadın 141 erkek toplam 200 işçi ile mülakata dayanan çalışmasının dışında başka bir çalışma yoktur. Diğer bir neden ise, özellikle günümüz açısından kapitalizmin yeni mekân arayışı içinde ulus altı bölgelerin ucuz ve örgütsüz emeğe dayanan yapısının anlaşılması bakımından Çan Seramik Fabrikası önemli bir duraktır. Bu sıraladığımız

nedenlerden ötürü Çan kasabası ve Seramik Fabrikası saha çalışmamızın mekânı olmuştur.

Alan araştırmasının yöntem ve tekniği

Bu araştırmanın saha çalışmasının düşünsel kökenleri 2005 yılında Yard. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan başkanlığında Çanak-kale'ye bağlı Çan ilçesine bağlı köylerde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmasına dayanmaktadır. Bu alan araştırması bir bakıma 2005 yılı çalışmasının devamı ve onu tamamlamak üzere gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması için Çan'a iki kere gidilerek çalışmanın saha kısmı tamamlanmıştır. İlçeye ön çalışma için 2009 yılı Ağustos ayı içinde Çan'a 10 günlük bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretteki asıl amaç, daha önce kurulmuş olan ilişkileri pekiştirmek ve ulaşılabilen kişilerle derinlemesine görüşmeler yaparak alan araştırmasının sınırlarını belirlemek yönündeydi. İlk etapta 4 kişi ile görüşülüp, daha sonraki geliş için kimler ile görüşülmesi gerektiği konusunda bazı isimler not edilerek, 10 günün sonunda İstanbul'a dönmüştür. Sahaya yönelik düşüncelerimiz netleştikten sonra 2010 yılı Mart ve Nisan aylarını kapsayan zaman aralığında tekrar Çan ilçesine gidilerek alan araştırması tamamlanmıştır.

Araştırmanın teknik ekipmanı yeni alınmış bir ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesinden oluşmaktaydı. Ayrıca bir defter alarak gittiğimiz ilk günden alan araştırmasının bitimine kadar bir saha günlüğü oluşturulmuştur. Araştırma süreci boyunca özellikle Köy Enstitüsü çıkışlı emekli öğretmen M. H.'nin yoldaşlığı bu saha çalışmasının tamamlanmasında yadsınamaz bir öneme sahiptir. En umutsuz anlarımızda konuşulacak kişileri bulması ve onlara güven vermesi işimizi çok kolaylaştırmıştır.

Meslek odaları başkanları, fabrika yöneticileri, işçiler ve ilçe halkı araştırmamızın örneklem evrenini oluşturmuştur. Farklı kesimlerden kişilerle görüşülmeye çalışılmıştır. Bundaki amaç, farklı görüşlerin kesişme noktalarını yakalayarak araştırmanın güvenli bir veri setine dayanması isteminden kaynaklanmaktadır. Örneklem seçimimde böyle bir amaç güdülmesine rağmen

diğer konuşmacılar önceden belirlenmeksizin seçilmiştir. Konuştuğumuz kişilerin referansı ile bir sonraki kişiye ulaşılmıştır. Dolayısıyla örneklem seçiminde, amaçsal yöntem ile kartopu yöntemi bir arada kullanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kasaba içinde yapılan gezintiler sayesinde kahvehanelerde kendiliğinden gelişen sohbetler kaynak kişilere dönüşmüştür.

Çalışma bize göre yeterli sayıda kaynak kişiye ulaşmıştır. Ancak fabrikanın kurucusu Sayın İbrahim Bodur ile sağlık sorunlarından dolayı görüşülememiş olunması, araştırmamızdaki tek eksik nokta olarak görülebilir.

Sahaya gitmeden önce tek endişemiz kadın konuşmacı bulma konusundaydı. Fakat sahayı daha önce tanımış olmanın ve kasaba ileri gelenlerinin referansı ile kadın konuşmacı bulmakta öngördüğümüz zorluk yaşanmamıştır. Farklı yaş grupları ve mesleklerden 31 erkek 11 kadın olmak üzere toplamda 42 kaynak kişi ile yaklaşık 23 saatlik bir görüşme kaydı ile saha kısmını tamamlamış olduk. Kayıt dışı sohbetleri de eklediğimizde sahanın temsili konusunda gerekli sayıya ulaştığımızı düşünmekteyiz. Ayrıca 2005 yılında 45 erkek 12 kadın konuşmacı ile Şebnem Gülfidan, Mutay Öztemiz, Azad Kevser ve Hasan Güler tarafından Çan ilçesinin köylerinde gerçekleştirilen alan araştırması verileri de bu çalışmada kullanılmıştır. Topladığımız verilerin, çalışmanın temel sorunsalları çerçevesinde oluşturduğumuz amaçları karşılaması ve sonraki görüşmelerin elde edilmiş verilerin tekrarına döndüğü noktada alan araştırması bitirilmiştir.

Kaynak kişilerden yaptığım alıntıları metin içinde kullanırken yöresel şiveye dokunulmayarak birebir kullanılmıştır. Ayrıca konuşulan kişinin mahremiyeti açısından isimleri verilmeyerek iki harflik bir kodlamaya gidilmiştir. Araştırmada sözlü tarih tekniği ile verilerimizi oluşturmaya çalıştık. Bu tekniği kullanmadaki amacımız, Çan'ın hikâyesini büyük tarih anlatısı dışında küçük tarihler ile tekrar yazmak isteğinden kaynaklanmaktadır. Öyküyü dinlemek belirli bir noktadan sonra geçmişin deneyimine dokunmanın önünü açmaktadır. Sohbetin havası içinde unutulmuş birçok olay kaynak kişinin zihnini-

de şimdiye çağrılmaktadır. Araştırmacıya düşen bu gerçekleri sistematize etmek ve başka anlatılar ile doğrulamaktır. Bundan dolayı bu çalışma sözlü tarih ya da yaşlı bir köylünün deyişiyile “canlı tarih” tekniğine dayanmaktadır.

Görüşmelerde, genellikle belirli temalar etrafında önceden düşünülen sorular sorulmakla birlikte, kaynak kişinin iş deneyimini de içeren ve mülakatın akışına göre gelişen yeni sorular ile konunun derinleştirilmesi sağlanmıştır. Sözlü tarih sırasında, öncelikle görüşülen kişinin bulunduğu bölgeye yerleşme hikâyesinden başlanarak, Çan’ın geçmişi ve bugünü arasındaki farklara eğilen, fabrikanın kuruluşunu, gelişim sürecini ve Çan kasabasına etkilerini içeren, fabrikada çalışmış ise köylülükten işçiliğe geçiş sürecine odaklanan temalar etrafında yoğunlaşmıştır.

Sözlü tarihin yanında kurum ve kuruluşların bilgileri de yeri geldiğinde çalışmaya dâhil edilmiştir. Yerel ve ulusal gazete arşivlerinde yapılan tarama sonucu elde edilen bulgular tez içerisinde kullanılmıştır. Özellikle ulusal çapta Türkiye genelindeki işçi olaylarını haberlerine yansıtan *İşçi Postası* gazetesi ve Çan’da Öğretmenler Yardımlaşma Derneği tarafından 15 günde bir yayınlanan *Özlem* gazetesi arşivlerinden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca 1970’lerde Çan’da yayınlanan *Halk* ve *Emek* gazetesi ve 1962 yılında yayın hayatına başlayan ve günümüzde de varlığını devam ettiren *Çan’ın Sesi* gazetesi kaynaklarından yararlanılmıştır. Kayıt dışı konuşmalar ve ilçe dedikoduları da kasabanın tam bir resmini çekmekte oldukça faydalı olmuştur.

Seramik Fabrikası’nın bir arşivinin bulunmaması işimizi bazı noktalarda çok zorlamıştır. Bu durum rakamsal olarak kaç işçinin çalıştığı, çalışanların cinsiyet kompozisyonu ve yerleşim mekânları konusunda sağlıklı bir bilgi oluşturmamızı engellemiştir. Elimizde bu konuda sadece fabrikadan edindiğimiz en güncel veriler bulunmakta. Bu verileri Hacer Güçlü’nün lisans bitirme tezindeki veriler ile karşılaştırma fırsatımız olduğu için bir nebze de olsa belirli bir tarihsellik yakalayacağımızı düşünmekteyiz. Seramik Fabrikası üzerine kapsamlı bir çalış-

manın olmayışı bu çalışmayı “keşfedici bir çalışma türü” gele-
neğine yaklaştırmaktadır.

Türkiye’de oluşan sosyal değişme literatürüne toplu bir bakış

Çalışmamız en geniş sosyolojik tabir ile sosyal değişme kavra-
mı etrafında şekillenmektedir. Ülkemiz sosyal bilimler gelene-
ği içinde sosyal değişmeyi temel alan hiç de azımsanmayacak
sayıda ve önemde ampirik çalışmalar yapılmıştır. Oluşan havu-
zun içinde tarımsal yapılar, göç, kentleşme ve gecekondulaş-
ma üzerine önemli bir bilgi birikimi mevcuttur. Genel bir tasnif
yaptığımızda ampirik bu çalışmalar üç başlık etrafında toplan-
maktadır. Birincisi köy monografileri ve küçük meta üzerinden
tarımda kapitalistleşme tartışmaları, ikincisi kent merkezli göç
ve gecekondulaşma araştırmaları ve son olarak kırsalın dönü-
şümüne sanayileşme üzerinden bakan sosyal değişme çalışma-
larıdır.¹ Yereldeki bir sanayileşme süreci ilgi dairemiz içinde ol-

- 1 Niyazi Berkes, “Bazı Ankara Köyleri Üzerine Araştırma”; Behice Boran, “Top-
lumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki”; Paul Stir-
ling, “Turkish Village”; İbrahim Yasa, “Sindel Köyü’nün Toplumsal ve Ekono-
mik Yapısı”; Ruşen Keleş ve Orhan Türkay, “Köylü Gözü İle Türk Köylerin-
de İktisadi ve Toplumsal Değişme”, Mübeccel Kıray, “Sosyo-Ekonomik Haya-
tın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırması”; Yüksel Kırım-
lı, *Köyde Sosyal Organizasyon ve Sihri Hımsımlık İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi
Antropoloji Bölümü, 1998. Nephan Saran, *Köylerimiz*; Taylan Akkayan, *Göç
ve Değişme*; Carol Delaney, *Tohum ve Toprak*. Bu noktada İstanbul Üniversitesi
Antropoloji Bölümü bünyesinde yazılan basılmamış lisans tezleri incelendiğin-
de bu konuyla ilgili oldukça fazla çalışma yapıldığı görülecektir. Bu çalışma-
lar “Türkiye Kültür Haritası Projesi” kapsamında Türk köylerinin sosyo-kül-
türel yapısının ana hatlarını saptamaya yöneliktir. Abdülkerim Sönmez, “Do-
ğu Karadeniz Bölgesi Fındık Üretim Kuşağında Toprak Aşalığı, Köylülük ve
Kırsal Dönüşüm”; ayrıca bu dönemde Bahattin Akşit, Korkut Boratav, Zülküf
Aydın ve Muzaffer Erdost arasında “feodalizm” eksenli büyük işletmelerden
çok tarımsal küçük meta üreticilerinin kapitalist pazara eklemleme biçimleri
üzerine yürüttükleri ampirik bulgulara dayalı teorik tartışmaları bu dönem-
deki hâkim eğilimlerin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Çağlar Key-
der, “Türk Tarımında Küçük Meta Üretimimin Yerleşmesi 1946-1960”, “Tür-
kiye’de Ortakçılık Döngüsü ve Küçük Köylü Mülkiyetinin Pekişmesi”; Korkut
Boratav, “Tarımda Üretim İlişkileri Üzerine”; Bahattin Akşit, “Cumhuriyet Dö-
neminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler”; Zülküf Aydın, “Kapitalizm, Tar-
ım Sorunu ve Azgelişmiş Ülkeler-I” ve “Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgeliş-

ması sebebi ile bu araştırma hem kırsal hem de sanayi kökenli araştırmaların kesiştiği bir yerde durmaktadır. Kent üzerine yapılan çalışmalara kısa bir bakış, literatür içindeki yerimizin belirlenmesi noktasında daha açıklayıcı olacaktır.

Türkiye’de kentleri bir araştırmanın nesnesi yapan gelişme, kapitalistleşme ile birlikte ortaya çıkan nüfus hareketliliği ve kentlerde emek piyasasını oluşturan kitlelerin nesnel koşulları ve sanayi ile birlikte kırsalın dönüşümü olmuştur. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde kent üzerine oluşturulan literatürün iki damar üzerinden hareket ettiğini söyleyebiliriz. Birincisi göç ve gecekondulaşma, ikincisi ise sanayileşme ve kalkınma eksenli sosyal değişme araştırmalarıdır.

1950’li yıllar ile birlikte başlayan ülke içi göç kentsel alanlarda yeni bir konut türü ve ona bağlı bir yaşam biçimini görünür kılmıştır. “Gecekondulaşma” olarak adlandırabileceğimiz bu süreç sadece kentin kısıtlı konut piyasasına verilen pratik bir cevap olmaktan öte, kanımca Türkiye’nin sosyal değişmesinin izlediği yolun anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Bundan dolayı kent üzerine yapılan çalışmaların ilk duraklarından birinin “gecekondulaşma” üzerine olması anlamlı görünmektedir. Literatüre baktığımızda azımsanmayacak ölçüde göç ve ona bağlı sorunlar üzerine saha çalışmaları mevcuttur.

Biz burada “gecekondulaşma” olgusunu temel alan literatüre kounumuzun sınırları dolayısıyla girmeyip, özgünlükleri ve kenti farklı olgular etrafında sorunsallaştıran üç çalışmanın adlarını zikretmekle yetineceğiz. Birincisi, kentleşme çalışmalarının önemli bir referans kaynağı olan Sema Erder’in İstanbul Ümraniye ilçesindeki saha çalışmasına dayanan *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye* adlı eseridir. İkincisi, Şükrü Aslan’ın *1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent* adlı çalışmasıdır. Son araştırma ise Oğuz Işık ve M. Melih Pınar-

miş Ülkeler-II”; Nermi Uygur, “Kentler, Köyler”, s. 138; Bahaattin Akış, “Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı/Aile Araştırmaları: 1923-2000 Yılları arası Eleştirel Bir Yazın Taraması”; Zülküf Aydın, “Yapısal Uyum politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleşmesi: Söke’nin Tuzburgazı ve Sivrihisarın’ın Kınık Köyleri Örneği”; Nüket Sirman, “Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Çalışmaları”.

cıoğlu tarafından İstanbul Sultanbeyli’de gerçekleştirilen alan çalışmasına dayanan *Nöbetleşe Yoksulluk* adlı araştırmalarıdır. Erder göç ve sorunlarına, Aslan kentsel toplumsal mücadelelere, Pınarcıoğlu ve Işık kent yoksullarının Őehirde tutunma stratejilerine değinerek kentteki sosyal değişmenin yapısını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Kent çalışmalarının ikinci damarını oluşturan sanayi ve fabrika eksenli alışmalar, Metin Özuğurlu’nun tespit ettiği gibi sanayileşme ve sosyal değişme sorunsalı çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle bir köy ya da kasaba büyüklüğündeyken KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) yatırımları ile ani patlama yaparak (Boom Town) büyüyen kentler (Karabük, Ereğli, Batman, Kırıkkale) buna örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan Kayseri, Bursa, Konya, Gaziantep gibi bölge merkezleri konumundaki Anadolu kentleri küçük meta üretiminin birikim dinamikleri çerçevesinde irdelenmiştir.² Kırsal yapının dönüşümünü merkeze alan bu çalışmaların en erken örneğini, Mübeccel B. Kıray’ın, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (1962) adlı çalışması oluşturmaktadır. Kıray, bu çalışması ile kırsalın bir araştırmaya nasıl dahil edileceği noktasında kendisinden sonra gelen kuşağı derinden etkilemiştir.

Kıray’ın Ereğli alışması, bir sahil kasabasının devlet yatırımını ile sanayileşme arifesinde, sanayinin getireceği değişmeler ve problemler fazlalaşmadan var olan toplumsal yapının araştırılması gayesini taşımaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönemin Őartları dikkate alındığında çalışmanın arka fonunda “modernleşme kuramı”nın izlerini görmek mümkündür.

Kıray, kültür değişmeleri araştırmalarında genellikle geriye doğru gidilerek bir “sıfır noktası” ya da “temel çizgisi” belirlenmeye çalışıldığını söyler. Bu tespit yapıldıktan sonra eski ve yeni arasındaki benzerliklerin ve farkın belirlenmesi daha kolay olmaktadır. Kıray’a göre, Ereğli araştırması da “temel çizgi”nin tespit edildiği ve ağır sanayinin etkilerini araştırmak için Ereğli’nin bir laboratuvar haline geldiğidir.³ Kıray’ın çalışması bu

2 Metin Özuğurlu, *Anadolu’da Küresel Fabrikann Kuruluğu*, s. 119.

3 Mübeccel Kıray, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, s. 13.

perspektiften bakıldığında bir taşra mekânının yaşadığı sosyal değişimin anlaşılması hususunda bizlere çok şey söylemektedir. Kıray'ın geleneğinin etkileri Türkiye'nin sanayileşme sürecini ampirik verilerle açıklamaya çalışan araştırmalarda hissedilmektedir. Bizim çalışmamız da kısmen bu geleneği takip etse de sosyal değişimi devlet dışı bir sanayileşme süreci üzerinden anlatması ve aktörlerin etkilerinin hesaba katılması noktasında farklılaşmaktadır.

Fevzi Engin'in doktora tezi olan, *Zonguldak'ta Sanayileşme ve Sosyal Değişim (1923-2000)*, ani patlama ile büyüyen şehirlerin tipik bir örneğidir. Zonguldak çalışmasını önemli kılan tezin 2004 tarihli olması nedeni ile özelleştirme sonrası Zonguldak'ın yaşadığı dönüşümü iyi bir şekilde yansıtmıştır. İşletmelerin kapatılması beraberinde sanayisizleşmeyi ve artan bir işsizlik sorununu gündeme getirmiştir.

Zonguldak, Cumhuriyetin başlangıç yıllarından 1970'lere kadar Türkiye'nin en önemli sanayi kentlerinden biri iken, 2000'li yıllarda DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) verilerine göre sosyo-ekonomik gelişme endeksinde 2. derece gelişmiş iller grubu içinde ve kalkınmada birinci derecede öncelikli iller arasında yer almaktadır.⁴

Bunun yanında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde yazılan doktora tezlerinden bazıları da ani patlama ile büyüyen kentlerin dışında bölge merkezi konumundaki Anadolu kentlerinin sanayileşme sürecini küçük meta üretiminin birikim dinamikleri çerçevesinde ele almışlardır. Halil Mutioğlu, *Sanayileşme-Şehirleşme Açısından Küçük Sanayi İşçisinin Sosyo-Ekonomik Profili: Konya Örneği* adlı araştırmasında Konya'da küçük sanayinin hızla gelişmesinin nedeni olarak tarımdan sanayiye kaynak aktarımını göstermektedir. Bundan dolayı Konya sanayisinde hâkim olan imalat dalları, tarıma dayalı sanayi ve tarıma girdi olan tarım makineleri imalatı olmuştur.⁵

Mutioğlu'na göre, küçük sanayilerin birçoğunda vasıfsız işçi

4 Fevzi Engin, *Zonguldak'ta Sanayileşme ve Sosyal Değişim 1923-2000*, s. 166.

5 Halil Mutioğlu, *Sanayileşme-Şehirleşme Açısından Küçük Sanayi İşçisinin Sosyo-Ekonomik Profili: Konya Örneği*, s. 291.

talep etmesi “köylü-işçiye” olan ihtiyacı daha da arttırmaktadır ve özellikle bu sanayilerde köyü terk etmiş kişiler işçi olarak istihdam edilmektedir. Mutioğlu, küçük sanayi ve onun ihtiyaçları doğrultusunda oluşan “köylü-işçi” emek evreninden hareketle Konya’yı incelemiştir. Rüya Kaya ise, *Sanayileşmenin Sosyo-Kültürel Etkileri Çerkezköy Araştırması (1993)* isimli çalışması ile İstanbul’un periferisinde yer alan bir mekânda geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için bir özendirici tedbir olarak düşünülen “Organize Sanayi Bölgesi” (OBS) uygulamasının yol açtığı sanayileşme olgusunu araştırmıştır. Kaya, bu çalışmasında sanayileşme sürecine değinmiş ve organize sanayi bölgesi olgusunu ayrıntılı olarak resmetmiştir. Fakat 6 bin nüfuslu Çerkezköy’ün gelişimini anlatırken kırsal hane halkının dönüşümü ile sanayileşme sonrası Çerkezköy’de oluşan sosyal tabakalaşmanın ve emeğin yeni durumu hakkında bu çalışma bir şey söylememektedir.

Toplumsal değişmeyi merkeze alan yukarıda bahsettiğimiz bu çalışmalar ortaya koydukları veri setleri ile toplumun geçirdiği dönüşümün izlerini yakalamaya çalışmışlardır. Sosyo-ekonomik profili çıkarmaya yönelik bu çalışmaların çoğunluğu toplumsal sınıfların nesnel durumunu yeterli ölçüde inceleme alanı içine almamışlardır. Özellikle sanayileşmeden bahsetmelerine karşın emek süreçleri ve yeni emek biçimleri üzerine etkin bir tartışmaya girişmemiş sadece değişimin toplumsal ve kültürel yapısı üzerinde durmuşlardır.

Literatürdeki bu boşluğu sezip ve işçi sınıfı tartışmalarını tekrar akademinin gündemine getirmeyi amaçlayan bir dizi çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların ortak ilgisini “emekçileri somut yaşamları içinde kavrayarak sosyal teoriye yeniden dahil etmek” oluşturmaktadır. Bu çalışmalar; Metin Özuğurlu’nun, *Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu* Arif Geniş’in, *İşçi Sınıfının Kıyısında Küçük Sanayi İşçileri Üzerine Bir İnceleme* ve Theo Nichols-Nadir Suğur’un, *Global İşletme Yerel Emek Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika* adlı eserleridir. Bu üç eserin de ortak noktası küreselleşen dünyada gözden uzak tutulan emeğin durumunu Türkiye özelinden sorunsallaştırma denemesi olarak özetleyebiliriz.

Theo Nichols ve Nadir Suğur, araştırmalarını 1999-2000 yılları arasında Bolu, Gebze, erkezky ve Bursa'da bulunan 7 büyük ölçekli firmada gerçekleştirmişlerdir.⁶ Araştırmanın genel savı, istihdam piyasalarındaki güvensizliğin formel sektörde çalışmanın önemini her geçen gün daha da arttırdığı fikri üzerinedir. Bundan dolayı yazarlar birinci kısma başlarken “merhaba fabrika” başlığını kullanmışlardır. Araştırmaya hâkim olan düşünce, enformel piyasaların genişlediği ve güvensizlik ürettiği bir ortamda işçiler için tek güvenli liman olarak formel çalışma ilişkilerinin hâkim olduğu fabrika kurgusudur. Bizim bu çalışmaya eleştirilerimiz ise tam da bu formel-enformel ayrımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Formelin idealize edilmesi formel ile enformel arasındaki sınır ihlallerinin analize katılmasını engellemiştir. Ayrıca, özellikle günümüz noe-liberal paradigma-sından baktığımızda taşeronlaşma gibi enstrümanların “yeni emek piyasasının” üzerinde “Demoklesin kılıcı” gibi durması formel alanın da kalıcı bir emek konumu oluşturmadaki gücünü kırmaktadır.

Buna rağmen yazarların fabrikada çalışmayı nemsemesinin haklı bir nedeni vardır. Her ne kadar son dönemde fabrikalar, 1960 sonrasının tam istihdama dayalı sanayi işçisi profilinden uzaklaşsa da gittikçe kuralsızlaşan emek piyasasında “fabrika işçiliğinin” insanların zihinlerinde bir karşılığı olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı “elveda fabrika” yerine “merhaba fabrika” söylemi anlamlı görünmektedir.

Arif Geniş, emeği merkeze alan araştırmasını 1990'ların sonlarına doğru Ankara'da “Organize Sanayi ve Ticaret Merkezi'nde” (OSTİM) farklı işyerlerinde 300 kk sanayi işçisine uyguladığı yapılandırılmış görüşmeler ile gerçekleştirmiştir. Geniş'i diğer çalışmalardan ayıran yanı kamerasını kıyıda kalmış ve genel işçi sınıfı tasavvuru dışında kalan örgütsüz kk sanayi işçisine doğrultmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Geniş'in çalışmasındaki hareket noktası, OSTİM'de çalışan işçileri, işçi sınıfının özgül bir kesimi olarak işaretlemeye alışma-

6 Theo Nichols, Nadir Suğur, *Global İşletme Yerel Emek Türkiye'de İşçiler ve Modern Fabrika*, s. 15-16.

sı bu farklı işçilerin kapsayıcı bir profilini çıkarmaya yöneliktir.

Araştırmanın genel iddiası Geniş'in sorduğu şu soru üzerinden hareket etmektedir: “Çevre endüstrisindeki örgütsüz işçilerin genel özellikleri işçi sınıfının diğer katmanlarından hangi bakımlardan ve ne ölçüde farklılaşmaktadır?” Bu soru sadece yapısal karakteristikleri değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik düzlemlerdeki farklılaşmaları ve bunların olası kaynakları konusunda bir merakı da içermektedir.⁷ Geniş, alan araştırmasına dayanan bu çalışmasında en azından küçük sanayi işçileri üzerine oluşturulmuş bilgi demetinde yer alan, bu işçilerin prekapitalist özellikler taşıdığı, kırsaldan tam anlamı ile bir kopuş yaşamadığı, yarı-proleter oldukları gibi kanaatlerin tartışmalı olduğunu bizlere göstermiştir. Geniş'in çalışması kendi tespiti ile de farkta odaklanmış ve betimleyici bir hatta ilerlemiştir.

Metin Özuğurlu'nun araştırması yukarıda zikrettiğimiz iki araştırmadan daha güçlü bir “işçi sınıfı” vurgusuna hâkim. Bu nedenle araştırmanın teşekkür kısmında Özuğurlu bir özürle başlar ve son 25 yıldır kendi üyesi de olduğu akademik topluluğun sırtını döndüğü emekçi kesimlerini tekrar sosyal teoriye dâhil etme hasreti ile bu çalışmayı yaptığını çok açık biçimde ifade eder. Özuğurlu, “ülkemizde geleneksel sanayiye konu alan sınırlı sayıdaki sosyolojik çalışmada, zanaat kökenli proleterleşme temasının sınırlı kalması nedeni ile ben bu çalışmada işçi sınıfı ve burjuvazinin zanaat kökenini ele almaya çalıştım,”⁸ ifadesi ile araştırmasını diğer çalışmalardan ayıran farkı açık bir biçimde ifade etmiştir. Özuğurlu, “Küresel Fabrika” kavramsallaştırması ile uluslararası yeni işbölümünün yapısının anlaşılması ve moda tabiri ile “yerel”in güçlü girişimcileri olan “Anadolu Kaplanları”nın sermaye birikimi sürecinde kültürel, dini ve siyasal olarak emeği nasıl baskıladığı konusunu geniş bir perspektiften tartışmıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların dışında, Türkiye’de “kapitalizmin ruhu”nu İslam Protestanlığı tartışmalarının ışığında,

7 Arif Geniş, *İşçi Sınıfının Kıyısında: Küçük Sanayi İşçileri Üzerine Bir İnceleme*, s. 219

8 Özuğurlu, *a.g.e.*, s. 69.

Kayseri'nin Hacılar ilçesinde yaptığı zengin mülakatlar ile anlatılan Kurtuluş Cengiz'in araştırması ile bizim çalışmamız güçlü paralellikler taşımaktadır.⁹ Cengiz, Hacılar kasabasının kapitalistleme ve modernleşme sürecinin sonucunda dünya iş piyasası içinde aktif bir oyuncuya dönüşen gişimcilerden yola çıkarak, sanyileşme sürecine taşradan bir bakış geliştiriyor. Taşranın sanayileşme deneyiminin iki farklı veçhesinin benzerlikleri ve farklılıklarını görmek amacıyla Cengiz'in çalışması ile bu kitabın birlikte okunması resmi tamamlamakta yardımcı olacaktır.

Çalışmamız, Türkiye'nin erken dönem sanayileşme süreci anlatısında pek de yer bulamayan özel sektör deneyimine odaklanması ve bu deneyimi "Endüstriyel Paternalizm" kavramını kullanarak sorunsallaştırma çabası ile diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Endüstriyel paternalizm, erken kapitalistleşen 19. yüzyılın İngiltere'sinde ve Amerika'sında başta tekstil kasabaları olmak üzere sanayinin kurulduğu yeri nasıl dönüştürdüğünü anlatan bir kavramdır. Bir baba figürü, babanın fabrikası ve onun etrafında örülen gerilimli bir ilişki. Bir anlamda baba, bakıcı, kollayıcı, işveren durumunda ama öte yandan bir nefret nesnesi ve sömürücü, ikisi aynı anda.¹⁰

Bunu yaparken "endüstriyel paternalizm" şemsiyesi altında yerelin dönüşümü ve özellikle Türkiye'deki emek oluşumunun bir tarafını oluşturan "işçileşmiş köylüler" in hikâyesini anlatmayı düşünüyoruz. Arka fonda ise 1980 öncesi ve sonrası toplumsaldan siyasala oradan da ekonomiye yaşanan paradigma değişikliği bu çalışmaya eşlik edecektir. Bundan dolayı bizim çalışmamız bir bakıma seramik fabrikası üzerinden Çan kasabasının yaşadığı toplumsal dönüşümün yer yer monografi geleneğine yaslanan bir betimleme ile anlatımdır.

9 Kurtuluş Cengiz, *Yav İşte Fabrikalaşak*.

10 Kasım 2010 tarihinde Yard. Doç. Dr. Yıldırım Şentürk'ün katkılarıyla Mimar Sinan Üniversitesi'nde "Üç Tarz-ı Sanayi(siz)leşme ve Kalkınma" başlıklı, bizim de katılımcı olarak katıldığımız, Türkiye sanayileşmesinin üç farklı veçhesinin anlatıldığı sosyoloji seminerindeki sunumuma değerli katkıları ile "endüstriyel paternalizm" kavramına dikkatimi çeken ve bu çalışmanın bu kavram etrafında sorunsallaştırılmasının önünü açan Yard. Doç. Dr. Hakan Koçak'tır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Taşranın dönüşümünü ilgi dairesi içine alan bu çalışmamız için giriş bölümünde öne sürdüğümüz argümanları temellendirme gerekliliği belirli bir teorik bakışı zorunlu kılmaktadır. Saha çalışması yürüten akademisyenlerin aşmaları gereken sorunların başında teori ve pratiğin uyumlu şekilde çalışmaya yansıtılması noktasında düğümlenmektedir. Bir kuramsal model ile mi sahaya yöneleceği yoksa sahanın verilerine uygun bir teori mi aranacağı, sosyal bilimlerle uğraşanların sıklıkla karşılaştığı bir güçlüktür. Biz bu güçlüğü “aşmak” için için kısa süreli bir ön saha çalışması yaparak ve gözlemlerimizin doğrultusunda, teori ve pratiği örtüştürmeye çalıştık.

Bu bölümde sahayı hangi kavram ile sorunsallaştırdığımızı açıklamaya çalışacağız. Seramik Fabrikası üzerinden kasabaya bakmaya çalıştığımız için kavramsal tartışmamızı, 19. yüzyılın sonlarında kapitalizmin gelişimi ile tanışmaya başladığımız “endüstriyel paternalizm” ve bu iktidar biçiminin fabrika aracılığı ile kurmaya çalıştığı toplumsal kodların nasıl oluştuğu üzerine olacak.